

De dictatuur van de economie

We hebben vaak de mond vol over politieke dictaturen, over fascisme en communisme, over onrecht allerhande. Vaak wordt daarbij de nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van de grote massa, die zwijgend toekijkt of toegekeken heeft bij zoveel onrecht.

Hoeveel onrecht er in andere tijd en op andere plaatsen ook bedreven is, we menen te weten dat het er wezenlijk beter aan toe gaat nu we hier rijkelijk over vrijheid en democratie beschikken. Totalitair denken bestaat bij ons niet meer, niet dat het er morgen niet meer kan komen, maar vandaag blijven we vooralsnog gespaard voor zoveel Übel.

En toch, totalitair denken hoeft niet per se politiek te zijn, het kan ook economisch! Een verknechting hoeft niet per se aan een politiek systeem, het kan ook aan een economisch systeem.

Welke zijn typische kenmerken van totalitair denken? Ten eerste, zelfcensuur van de gemeenschap die ermee behept is, ten tweede, versterking van ervan met een gemeenschappelijk gevarenbeeld of vijandsbeeld, ten derde, onvermogen van een individu om zonder gezichtsverlies het systeem te bekritisieren.

Toch is bekritisieren precies wat ik nu met plezier ga doen.

Onze economie is een heilige koe. We erkennen wel dat er in eigen landje een en ander mank loopt, maar we zijn overtuigd dat dit een gevolg is van te hoge belastingen, slecht begrotingsbeheer in het verleden enzoverder. De overwinning van het kapitalisme op het communisme in 1989 beschouwen we als het finale bewijs dat de vrije markteconomie, met een paar sociale correcties, het ideale economische systeem is. Zelfs de socialistische partijen in Europa zijn nu definitief hiervan overtuigd. Zelfs ik.

De bedrijven zijn een toonbeeld van effectiviteit en efficiëntie, in rijk gestoffeerde MBA programma's leren bollebozen hoe ze een bedrijf als een Ferrari kunnen besturen.

Toch weten insiders in de meest succesvolle bedrijven beter. Weliswaar heeft onze economie al wonderen verricht op vele vlakken, op andere terreinen is ze bezig een puinhoop te creëren.

1°) Onze economie pleegt roofbouw op haar omgeving, sociaal en ecologisch. De snelheid waarmee ze dit doet is verontrustend. Dat de economie vrij is, impliceert dat ze grijpt wat niet verboden is, en dat heeft vaak nare gevolgen. Men zal zeggen dat regulering nodig is, de bedrijfswereeld argumenteert dan weer dat deze regulering verstikkend werkt. Men kan eventueel regulerend werken met zelfcorrigerende prijsmechanismen, zoals: "De vervuiler betaalt (en rekent de kosten door aan de consument)". Men kan argumenteren dat deze mechanismen vandaag de dag nog niet goed werken door deloyale concurrentie, o.a. vanuit landen die dergelijke principes nog niet toepassen. OK, toegegeven, maar,...

2°) Daarmee samenhangend, onze economie vergroot de kloof tussen arm en rijk en daarmee doet ze dus het tegengestelde van wat ze zou moeten doen.

3°) Onze economie legt steeds zwaardere lasten op aan de actoren ervan, met name diegenen die de arbeid verrichten. Men kan nu gaan beweren dat dit een typisch Belgisch probleem is, veroorzaakt door de te lage activiteitsgraad en de hoge belastingen op de arbeid. Toch ziet men dat zelfs in landen als Luxemburg, die dergelijke hoge belasting op de arbeid niet kennen, steeds

meer roofbouw op menselijke arbeid gepleegd wordt. Weliswaar liggen de netto inkomens er zeer hoog, afvloeiingen om redenen van concurrentie zijn er schering en inslag.

4°) Onze bedrijven zijn helemaal geen toonbeelden van effectiviteit en efficiëntie, wel eerder van het tegendeel (chaos). Men kan argumenteren dat dit te maken heeft met de snelheid waarmee de technologische innovatie en de globalisering toeslaan.

5°) Zakelijke ethiek en menselijk fatsoen doen het niet erg goed in het bedrijfsleven. Men kan opmerken dat dit altijd zo geweest is. In het belang van het bedrijf is blijkbaar iedereen bereid de broek te laten zakken. "De concurrent doet het ook". Dit was wellicht ook de redenering van de hoge omes bij Enron en co. Nochtans is een minimum zakelijke ethiek een basisvoorwaarde om met een zeker vertrouwen handel te kunnen drijven.

6°) Ons economisch systeem is bij uitstek Amerikaans, Angelsaksisch geïnspireerd. Daar is natuurlijk niets verkeerd aan, integendeel, maar het is een feit dat het systeem zonder veel zelfkritiek opgedrongen wordt aan de rest van de wereld met de belofte dat het aards paradijs nabij is. Voor die andere landen, bv in Latijns Amerika, blijft dat aards paradijs vooralsnog ver weg. Men negeert ook het feit dat economie en cultuur niet onafhankelijk zijn. Locale cultuur moet wijken voor de westerse economie en het is intussen duidelijk wie daar het meest bij gebaat is.

7°) Het gedrag van de beurzen is ronduit lachwekkend te noemen. Hoogstaande economische geleerden werken mathematische modellen uit om het gedrag van beurzen te voorspellen, het enige wat voorspelbaar is, is dat de beursbeleggers zich gedragen als een kudde schapen. Nu eens storten ze zich gezamenlijk op een hoop voedsel, dan weer vluchten ze verschrikt weg voor een boze wolf. Dat het instorten van twee torens in New York enige weerslag heeft op de beurzen kan men nog enigszins aanvaarden, hoewel het niet zou mogen. Lachwekkender voor Bin Laden is bijvoorbeeld dat de Japanse beurzen kunnen instorten door een eenvoudig bericht over een Japanse gijzelaar in Irak. Het ganse systeem is onstabiel, onze economie is in werkelijkheid een zeepbel.

Waarom? Omdat de vergaarde rijkdom zelf kwetsbaar is, ze berust op een extreem onevenwicht tussen rijk en arm. Uitgebreide legers zijn nodig om ze te beschermen.

De zeepbeleeconomie (denk maar aan de zeepbel van 2000, we proberen deze nu langzaam terug op te blazen, maar de schrik zit er terecht in) pleegt zoals gezegd, roofbouw op de arbeid. Werken in een onderneming anno 2004-2007 is geen lachertje, het tempo ligt moordend hoog, flexibiliteit en mobiliteit vergen het onderste uit de koudwaterkan van de modale werknemer, alleen de top is goed genoeg, mensen branden uit in ontgoochelingen en depressies.

De gesalarieerde wordt gezegd dat hij ondernemer moet worden, maar de ondernemer wordt sociaal onvoldoende beschermd. Wie het best af is in het huidige systeem, is de aandeelhouder. Men kan argumenteren dat deze veel risico's loopt. Dat is waar als hij een beperkt vermogen heeft en dat beperkt vermogen in een bepaald bedrijf investeert. Dat is meestal niet het geval, tenzij dan in een start-up.

Waarom spreek ik nu van een dictatuur? Omdat ons huidig economisch systeem ons in een roes meegesleept heeft. Jongeren doen ijverig mee aan de 'rat race' en stellen zich weinig vragen over wat ze doen. Zoek uit wat je niet durft te bekritisieren, zei een Leuven professor, en je zit dichtbij datgene wat het bekritisieren waard is.

Kritiek op het systeem wordt snel als een teken van zwakheid gezien. De gemeenschappelijke vijand is de concurrent in China die het allemaal aan een tiende van de prijs op de markt kan gooien. Je moet in de bedrijven niet te veel 'sociale' praat verkopen als je aan de top wil geraken. Men kiest als moderne werknemer voor een leven van volstrekte volgzaamheid en isolement.

En toch, er is altijd hoop. Geen enkel systeem blijkt de tand des tijds te kunnen doorstaan. Waren de mensen vroeger toegewijd aan het verzamelen van relikwieën en het verbranden van heksen, vandaag wordt dit als waanzin bestempeld. Ik sluit niet uit dat toekomstige generaties onze huidige opvattingen en ons gedrag eveneens als waanzinnig zullen bestempelen.

Men zou kunnen tegenwerpen dat de economie veel welvaart heeft gebracht. Dit is waar, maar ik maak onderscheid tussen de economie (die ook in de waanzinnige Middeleeuwen welvaart bracht) en de dictatuur van de economie, namelijk de kritiekloosheid waarmee het huidig economisch systeem verafgood wordt. De welvaart heeft niet voldoende geleid tot welzijn.

De moderne mens is geen homo sapiens maar een homo automobilis. Hij is gehoorzaam tot de dood aan de dictatuur van de economie, aan zijn baas, aan zijn zaak, aan zijn bedrijf. Het is een zelfgekozen slavernij in dienst van de Mammon, de afgod van de weelde en het succes.